

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.2>**ЖУРА В.А., КОРНЕСЮК М.В., СТЕПАНЮК К.І.****ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙ ДЕРЖАВ,
ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО РЕЛІГІЙНОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'І
ТА ВИЗНАЮТЬ ІСЛАМ ДЕРЖАВНОЮ РЕЛІГІЄЮ****ON THE FEATURES OF THE CONSTITUTIONS OF STATES
WHICH BELONG TO THE RELIGIOUS LAW FAMILY AND RECOGNIZE ISLAM
AS THE STATE RELIGION**

Авторами було досліджено особливості конституцій держав, які визнають іслам державною релігією та належать до релігійної правової сім'ї. У статті наголошується на тому, що провідна роль релігії, яка закріплена в Основних Законах певних держав, впливає на всі сфери суспільного життя, в тому числі й право, джерелом якого визнаються релігійні тексти. В ісламі це насамперед Коран і Сунна. У конституціях окремих держав, приміром, у преамбулі Конституції Ісламської Республіки Пакистан від 1973 р., прямо вказується на потребу мусульман будувати своє життя відповідно до таких священних писань.

Авторами досліджено окремі аспекти конституцій ряду держав, серед яких: Алжирська Народна Демократична Республіка, Ісламська Республіка Пакистан, Ісламська Республіка Іран, Королівство Марокко, Арабська Республіка Єгипет, Ісламська Республіка Афганістан. У процесі аналізу преамбул цих і деяких інших конституцій було зроблено висновок, що вони «проникнули» релігійним змістом, оскільки значна їх частина стосується ісламу, релігійних текстів і положень, що в них містяться.

У науковій статті зазначається, що норми, якими визначається державний статус ісламу, містяться в одних із перших статей конституцій, що вказує на важливість таких положень для відповідних правових систем. У результаті аналізу окремих розділів конституцій вищезазначених держав автори зазначають, що віра в іслам є однією з умов, необхідних для набуття статусу президента в державах, що відбивається також у присязі президента.

У роботі автори стверджують, що права й свободи людини й громадянина у вказаних державах мають дещо інший зміст порівняно із західною правовою традицією, що детерміноване впливом ісламу. Так, автори з посиланням на норми конституцій окремих держав зазначають про вплив релігії на право на освіту, а також на свободу слова й друку.

© ЖУРА В.А. – студентка 3 курсу факультету прокуратури (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

© КОРНЕСЮК М.В. – студент 3 курсу факультету прокуратури (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

© СТЕПАНЮК К.І. – студентка 3 курсу факультету прокуратури (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

У тексті наукової статті прослідковується думка авторів про те, що відмінність конституцій і, відповідно, правових систем держав, що визнають іслам державною релігією, від світських держав, в тому числі й України, не варто розглядати як суто негативне явище. Пояснюється це тим, що відповідні норми конституцій та ісламу формувались протягом тривалого історичного періоду під впливом як географічних, так і культурних чинників, а тому їх існування відповідає менталітету й архетипам відповідних народів.

Ключові слова: конституція, преамбула, релігійна правова сім'я, іслам, президент, право на освіту, право на свободу слова й друку.

The authors examined the peculiarities of the constitutions of states that recognize Islam as the state religion and belong to the religious legal family. The article emphasizes that the leading role of religion, enshrined in the Basic Laws of certain states, affects all spheres of public life, including law, the source of which is recognized as religious texts, in Islam it is primarily the Koran and Sunnah. The constitutions of individual states, such as the preamble to the 1973 Constitution of the Islamic Republic of Pakistan, explicitly state the need for Muslims to build their lives in accordance with these scriptures.

The authors studied some aspects of the constitutions of a number of states, including: the People's Democratic Republic of Algeria, the Islamic Republic of Pakistan, the Islamic Republic of Iran, the Kingdom of Morocco, the Arab Republic of Egypt, the Islamic Republic of Afghanistan. In the process of analyzing the preambles of these and some other constitutions, it was concluded that they are "permeated" with religious content, as many of them relate to Islam, religious texts and provisions contained in them.

The scientific article notes that the norms that determine the state status of Islam are contained in one of the first articles of the constitutions, which indicates the importance of these provisions for the relevant legal systems. As a result of the analysis of certain sections of the constitutions of the above-mentioned states, the authors note that belief in Islam is one of the conditions necessary for obtaining the status of president in these states, which is also reflected in the oath of the president.

The authors argue that the rights and freedoms of man and citizen in these countries have a slightly different meaning compared to the Western legal tradition, which is determined by the influence of Islam. Thus, the authors, referring to the norms of the constitutions of individual states, note the influence of religion on the right to education, as well as on freedom of speech and press.

The text of the scientific article traces the opinion of the authors that the difference between the constitutions and legal systems of states that recognize Islam as the state religion from secular states, including Ukraine, should not be considered as a purely negative phenomenon. This is explained by the fact that the relevant norms of constitutions and Islam were formed over a long historical period under the influence of both geographical and cultural factors, and therefore their existence corresponds to the mentality and archetypes of the peoples.

Key words: constitution, preamble, religious legal family, Islam, president, right to education, right to freedom of speech and press.

Вступ. Загальновизнаним є постулат про те, що кожна особа унікальна, оскільки має особливості, які притаманні лише їй, що сформувалися під впливом різноманітних факторів. На наше переконання, таку думку можна застосувати й щодо народів, оскільки кожен народ відмінний від іншого, йому притаманні індивідуальні особливості, що детерміновані, зокрема, особливостями географічного розташування, історичного й культурного минулого. В Українській державі домінують європейські цінності й відповідна система світобачення, оскільки вона розташована в межах Європи, а тому для правової традиції нашої держави, як і багатьох інших, незвичне формування права загалом й Конституції, зокрема, на основі релігійних норм. Поряд зі світськими державами, які визнають державну відокремлену від релігії, а ці інституції – відносно незалежними, існують і ті, що належать до релігійної правової сім'ї, а тому держава й релігія в них перебувають у тісному взаємозв'язку. Зважаючи на відмінності, що існують між конституціями світських держав і тих, в яких певна релігія визнається офіційною, існує потреба

в аналізі особливостей останніх у дослідженні на прикладі держав, які визнають іслам державною релігією.

Аналіз останніх досліджень. Питанню особливостей конституцій держав, що належать до релігійної правової сім'ї та визнають іслам державною релігією, тією чи іншою мірою присвячені праці багатьох науковців, серед них: М.А. Вороніна, Л.М. Гришко, Ю.С. Завгородня, О.В. Зінченко, О.І. Кожухар, М.А. Кравчук, О.Г. Кушніренко, К.О. Лагутіна, Д.В. Лук'янов, С.І. Максимов, Ю.А. Піх, К.С. Слюсар, М.Г. Хаустова, Т.О. Чепульченко й інші. Однак значні відмінності в конституціях держав, що визнали іслам офіційною релігією, і Україною та іншими світськими державами вимагають детальнішого дослідження з аналізом конституцій відповідних держав.

Постановка завдання. Усестороннє дослідження обраної теми вимагає вирішення таких завдань: визначити, які держави належать до релігійної правової сім'ї та визнають державною релігією іслам; проаналізувати конституції таких держав і навести окремі норми, що утворюють особливості відповідних нормативно-правових актів; узагальнити особливості Основних Законів держав, в яких офіційною релігією є іслам.

Результати дослідження. Дослідження конституцій держав, які визнають офіційною релігією іслам, неможливе повною мірою без розуміння сутності релігії. Релігійні норми в державах, що визнають певну систему цінностей і світобачення офіційною, в окремих випадках викликають нерозуміння та подив в осіб, які не сповідують відповідну релігію. Утім, це зовсім не означає, що такі правила поведінки хибні тою чи іншою мірою. Дехто може недооцінювати значення релігії в житті індивіда, який в неї вірить, зводячи її лише до системи цінностей, однак такий підхід, на нашу думку, не зовсім відповідає дійсності. Релігія й справді передбачає систему цінностей, однак вона не «зводиться» лише до неї, а утворює цілу систему світобачення, в межах якої є відповіді на такі основоположні питання: «Як з'явився світ та яке місце людини в ньому?», «У чому сенс людського життя?», «Що являє собою смерть?» тощо. Релігійна система світобачення досить сильно впливає на індивіда, оскільки він певною мірою підпорядковує своє життя нормам, що в ній встановлені, а в окремих випадках передбачені ще й нормативно-правовими актами держави.

Зважаючи на важливість конституції для держави, оскільки цей акт визнається таким, що має найвищу юридичну силу (всі інші нормативно-правові акти мають відповідати Основному Закону) і, як правило, пряму дію (ті норми, що відбиті в документі, можуть бути застосовані навіть без їх закріплення в законах і підзаконних нормативно-правових актах), існує потреба в дослідженні особливостей конституцій тих держав, які визнають іслам державною релігією.

Україна є світською державою, оскільки жодна з релігій не визнається державною, а тому вплив релігії на владу й право обмежений. Так, відповідно до ст. 35 Конституції України церква й релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [1]. Видається очевидним, що такий підхід обрали зовсім не всі держави, із цього приводу Ю.О. Кушніренко досить вдало зазначає, що конституції багатьох держав закріплюють рівний статус різних релігій і церков, їх рівність у відносинах між собою та державою, і водночас у деяких державах фіксується статус однієї з релігій чи церкви як державної (офіційної). Це насамперед країни ісламського світу (їх 23). У Мавританії іслам є не тільки державною, але й народною релігією, в Афганістані іслам визнається як священна релігія. Крім того, іслам органічно пов'язаний із мусульманським правом, а тому шариат (ісламська юриспруденція) є головним джерелом права [2, с. 74].

Ісламська концепція прав людини також має суттєві відмінності від загальноприйнятих традиційних західних уявлень про права людини. У мусульманському праві не існує окремої юридичної науки, а право є лише однією зі сторін релігії ісламу. Релігійний вплив у мусульманських державах дуже відчутний і на сучасному етапі. У багатьох основних законах є прямі вказівки на те, що іслам є основоположним джерелом права й правові норми не можуть йти в розріз з релігією, суперечити їй [3, с. 32].

Варто розуміти, що вплив ісламу на конституції різних держав, а тому й на правову систему в цілому, не однаковий, що зумовлене різними чинниками. Так, в одних державах основою правової системи є мусульманське право, в інших – мусульманське право має пріоритетне значення лише у сфері особистого статусу, кримінального права й цивільного обороту тощо. Тож проаналізуємо конституції окремих держав, які визнають іслам державною релігією, зокрема Алжирської Народної Демократичної Республіки, Ісламської Республіки Пакистан, Ісламської Республіки Іран, Королівства Марокко, Арабської Республіки Єгипет, Ісламської Республіки Афганістан.

Для початку звернемося до норм конституцій, що встановлюють іслам державною релігією. Відповідно до ст. 2 Конституції Алжирської Народної Демократичної Республіки від 1996 р. іслам є державною релігією [4]. Аналогічна норма міститься в ст. 2 Конституції Ісламської Республіки Пакистан від 1973 р. Відповідно до ст. 3 Конституції Королівства Марокко від 2011 р. Іслам є офіційною релігією держави, яка гарантує свободу віросповідання інших релігій [5]. Згідно зі ст. 2 Конституції Арабської Республіки Єгипет від 2014 р. Іслам є релігією держави, а арабська мова є офіційною мовою. Принципи Ісламського Шаріа є основним джерелом законодавства. Поряд із цим досить цікаве положення закріплене в ст. 3 зазначеного нормативно-правового акту, відповідно до якого принципи законів єгипетських християн та іудеїв є основним джерелом законів, що регулюють їх особистий статус, релігійні питання та обрання духовних лідерів [6]. Відповідно до ст. 2 Ісламської Республіки Афганістан від 2004 р. релігією держави Ісламської Республіки Афганістан є священна релігія Іслам. Послідовники інших релігій вільні у віросповіданні й дотриманні своїх релігійних обрядів у межах закону [7]. Уст. 2 Ісламської Республіки Іран 1979 р. наголошується на тому, що Ісламська республіка – це система правління, яка заснована на вірі в:

1. Єдиного Бога, в те, що Він встановлює закони шаріату й у те, що людина повинна поклонятися його волі.

2. Божественні одкровення та їх основоположну роль у тлумаченні законів <...>

4. Божественну справедливість у створенні й встановленні законів шаріату <...> [8].

Варто звернути увагу на те, що положення, які закріплюють державною релігією іслам, розташовані на початку конституцій зазначених держав, що свідчить про важливе значення релігії та її провідне місце у формуванні правових норм.

Окремої уваги, на наше переконання, заслуговують преамбули держав, в яких іслам визнається державною релігією. Приміром, у преамбулі Конституції Алжирської Народної Демократичної Республіки 1996 р. наголошується на тому, що Алжир – земля Ісламу. Натомість у преамбулі Конституції Ісламської Республіки Пакистан від 1973 р. зазначається, що верховна влада у Всесвіті належить лише Всемогутньому Аллаху, а влада, яка здійснюється народом Пакистану в межах, визначених Ним, є його священним обов'язком. Мусульманам мають бути надані можливості будувати своє життя приватним і колективним шляхом відповідно до вчення та вимог Ісламу, як наказано Святим Кораном і Сунною [9]. Доцільно акцентувати на преамбулі Ісламської Республіки Іран від 1979 р., в якій наголошується, зокрема, на тому, що під час створення та забезпечення оборонних озброєних сил держави звертається особлива увага на те, щоб їх основою та принципом їх діяльності стала віра й ісламське вчення. Засоби масової інформації мають слугувати розповсюдженню ісламської культури в процесі розвитку Ісламської революції, використовуючи конструктивні зіткнення різних думок та ідей, і впевнено утримуватися від розповсюдження деструктивних та антиісламських явищ [8]. З аналізу зазначених і деяких інших преамбул конституцій держав, які визнають іслам державною релігією, можемо стверджувати, що ця частина конституцій, як правило, вміщує надзвичайно велику кількість положень, пов'язаних із релігією, що певною мірою пояснюється сутністю самої преамбули як частини конституції.

Безсумнівно, визнання будь-якої релігії, в тому числі й ісламу, державною, не обмежується лише цим, оскільки такий факт детермінує виникнення низки норм, що вміщуються в тому числі, і в конституцію. Приміром, відповідно до ст. 3 Конституції Королівства Марокко від 2011 р. девіз королівства – Бог, Батьківщина, Король [5]. Таким чином, віра в Єдиного Бога отримала своє вираження навіть у девізі королівства, тобто тих основних словах, що характеризують основну ідею, «зміст» держави.

Однак внесення до конституцій положень про те, що іслам є офіційною релігією держави, не обмежується лише сферою ідеології. Так, віра в іслам може встановлюватися як вимога до осіб, що мають намір обійняти (обіймають) певну посаду в органах публічної влади, в тому числі й у вищих. Приміром, згідно зі ст. 73 Конституції Алжирської Народної Демократичної Республіки від 1996 р. для обрання на пост президента в Республіці кандидат повинен серед іншого бути мусульманином [4]. Згідно зі ст. 41 Конституції Ісламської Республіки Пакистан від 1973 р. особа може висунути свою кандидатуру на пост Президента тільки у випадку, якщо є мусульманином, який досяг віку 45 років, а також відповідає вимогам членства Національних зборів [9]. Відповідно до ст. 62 Конституції Ісламської Республіки Афганістан від 2004 р. під час висунання кандидатів у президенти існують такі обмеження: кандидат повинен бути громадянином Афганістану, мусульманином <...> [7]. Згідно зі ст. 144 Конституції Арабської Республіки Єгипет від 2014 р. до вступу на посаду президент Республіки приймає таку присягу перед Палатою Представників:

«Я клянусь Всемогутнім Аллахом добросовісно підтримувати республіканську систему, поважати Конституцію та закон, повністю дотримуватися інтересів народу й охороняти незалежність і територіальну цілісність держави» [6]. Тож представник народу – Президент у вищезазначених державах – має бути мусульманином, оскільки у зворотньому випадку він не зможе набути відповідних повноважень.

Поряд із вищезазначеним Конституції низки держав, що визнають іслам офіційною релігією, вміщують положення про заборону дискримінації, в тому числі й на релігійній основі. Приміром, преамбула Конституції Королівства Марокко від 2011 р. вміщує положення, відповідно до якого забороняються будь-які види дискримінації за статевою, расовою ознакою, на ґрунті віросповідання, культурних цінностей, соціальної та релігійної приналежності, на ґрунті мови, інвалідності й інших особистих обставин [5]. Згідно зі ст. 51 Конституції Ісламської Республіки Пакистан від 1973 р. Національні збори складаються з 342 місць включно з місцями для жінок і релігійних меншин (не мусульман) [9].

Визнання певної релігії офіційною державною зумовлює потребу в забезпеченні її розвитку, що здійснюється, зокрема, шляхом запровадження освіти, яка побудована на системі релігійних поглядів і цінностей. Відповідно до ст. 24 Конституції Арабської Республіки Єгипет від 2014 р. арабська мова, релігійна освіта й національна історія на всіх стадіях є основними предметами доуніверситетської державної та приватної освіти [6]. Крім того, згідно зі ст. 17 Конституції Ісламської Республіки Афганістан від 2004 р. держава зобов'язана здійснити необхідні заходи для просування освіти на всіх рівнях, для розвитку релігійної освіти, покращення стану мечетей, медресе й релігійних центрів [7]. Таким чином, релігія справляє помітний вплив на право особи на освіту, що, як правило, знаходить своє відтворення в тексті Конституцій держав, що визнають іслам офіційною державою.

Окремої уваги заслуговує також свобода слова й друку в мусульманських державах. К.С. Слюсар наголошує на тому, що стосовно свободи слова й друку в ісламських країнах існує цензура. Наприклад, у ст. 19 Конституції Пакистану записано, що свобода слова й друку може бути розумно обмежена законом «на користь слави ісламу». Конституції та закони таких країн, як Об'єднані Арабські Емірати, Марокко, Іран, забороняють публікацію документів, що принижують гідність ісламу, так само як свобода мирних зборів і ходів може бути реалізована за умови, що вони не суперечать ісламським цінностям. Західні країни постають перед великими труднощами, реалізуючи свою друкерську, а також відео- й аудіопродукцію, кінофільми, телепрограми, які не відповідають ісламським традиціям моралі [10, с. 34].

Висновки. Отже, конституції держав, які належать до релігійної правової сім'ї та визнають іслам державною релігією, мають свої особливості, що відрізняють їх від Конституції України й конституцій решти держав. Однак не варто розглядати такі відмінності виключно з негативного боку, оскільки визнання ісламу офіційною релігією є історичною закономірністю розвитку відповідних територій і, на нашу думку, відповідає менталітету й архетипам відповідних народів. Серед особливостей досліджених конституцій можна виокремити: «насичення» преамбул ідеологізованими, релігійними положеннями, що значною мірою пояснюється самою сутністю преамбул як частини конституції; вміщення в одних із перших статей норм про визнання ісламу державною релігією, що свідчить про важливість відповідних положень; визнання ісламу, що сформульований у релігійних текстах, джерелом права; запровадження «релігійного» цензу для окремих посад, зокрема для президента; провідне місце релігії в системі освіти; можливість обмеження окремих прав (приміром, права на свободу слова й друку) в інтересах ісламу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кушніренко О.Г. Держава і релігія. *Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України. ІХ Тодиківські читання* : збірник тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції, м. Харків, 4–5 листопада 2016 р. Харків, 2016. С. 74–75.
3. Лук'янов Д.В. Права людини в релігійних правових системах. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 30–34.
4. Конституція Алжирської Народно-Демократической Республики с изменениями, принятыми на референдуме 28 ноября 1996 г. *Конституции государств (стран) мира. Библиотека конституций Пащикова Романа* : веб-сайт. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=53> (дата звернення: 16.01.2022).

5. Конституція Королівства Марокко от 29 июля 2011 года. *Конституции государств мира. Библиотека конституций Пашкова Романа* : веб-сайт. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=481> (дата звернення: 16.01.2022).

6. Конституция Арабской Республики Египет от 15 января 2014 года. *Конституции государств (стран) мира. Библиотека конституций Пашкова Романа* : веб-сайт. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=1013> (дата звернення: 16.01.2022).

7. Конституция Исламской Республики Афганистан от 2004 года. *Конституции государств (стран) мира. Библиотека конституций Пашкова Романа* : веб-сайт. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=24> (дата звернення: 16.01.2022).

8. Конституция Исламской Республики Иран от 15 ноября 1979 года. *Конституции государств (стран) мира. Библиотека конституций Пашкова Романа* : веб-сайт. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=83> (дата звернення: 16.01.2022).

9. Конституция Исламской Республики Пакистан от 12 апреля 1973 года. *Конституции государств (стран) мира. Библиотека конституций Пашкова Романа* : веб-сайт. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=34> (дата звернення: 16.01.2022).

10. Слюсар К.С. Права людини в мусульманському праві. *Право і суспільство*. 2017. № 1 (2). С. 32–36.

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.6.3>

ЙОВЕНКО І.І.

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ

SYSTEM OF SUBJECTS ENSURING THE IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO PEACEFUL ASSEMBLY IN UKRAINE

Метою статті є формування актуальної наукової думки щодо системи суб'єктів забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні. Робота присвячена формуванню актуальної наукової думки про сутність і систему суб'єктів забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні. З'ясовується, що для відповідних суб'єктів властиве те, що вони: є суб'єктами адміністративного права; переважно є суб'єктами, що здійснюють публічне адміністрування (водночас охоплюють також суб'єктів громадянського суспільства); є суб'єктами адміністративно-правових відносин; мають адміністративно-правовий статус суб'єкта забезпечення реалізації права на мирні зібрання. Автором встановлюються переваги й недоліки наявних пропозицій українських учених щодо окреслення системи суб'єктів забезпечення реалізації права на мирні зібрання, на підставі чого обґрунтовується, що відповідну систему в Україні складають: Президент України; Конституційний Суд України; підсистема органів правосуддя (адміністративні суди; суди загальної юрисдикції, що розглядають справи про адміністративні правопорушення); Уповноважений із прав людини; підсистема органів публічного адміністрування (державні органи центрального рівня загальної компетенції та спеціальної компетенції; державні органи локального рівня загальної компетенції; органи місцевого самоврядування); підсистема суб'єктів громадянського суспільства. Зроблено висновок, що натеper в Україні існує умовна система суб'єктів реалізації права на мирні зібрання, якою охоплено державні органи, органи місцевого самоврядування, а також суб'єкти громадянського суспільства, що сукупно дозво-

© ЙОВЕНКО І.І. – здобувач (Науково-дослідний інститут публічного права)